

ISBN 1409-8687

БИЛТЕН

на

СОВЕТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Година II

Број 4

Скопје, 2001

ТРЕБА ЛИ ЈАЗИЦИТЕ ДА ИМААТ ИМИЊА? СЛУЧАЈОТ СО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК*

„Македонија не се поава на дефинирање“

(Вилкинсон, 1951: 1)

Ќе зборуваат ли инаку членовите на една говорна заедница ако нема име нивниот јазик? Зошто треба да им се даваат имиња на јазиците? Доволно ли е името за да постојат нештата? Но каков вид нешто е јазикот? Од моментот кога ќе добие име, еден јазик се хомогенизира, не е веќе составен дел од некој дијасистем, туку објект на јазичната политика, на образованието, гаранција за создавање држава-нација. Со тоа што добива име, јазикот станува составен дел на говорот и добива право да означува нешто што постои во реалноста.

Прашањето за името на македонскиот јазик немаше да предизвика толку страсти ако се работеше за строго јазичен проблем, за дијалектна ономастика. Всушност, зад името на овој јазик се отцртува еден тежок онтолошки проблем, проблем поврзан со постоењето на колективни ентитети и со тенденцијата за доминација над една територија. Овде ќе бидат постојано присутни традиционалните категории на онтолошките дискусии: спротивноста меѓу континуитетот и дисконтинуитетот, меѓу целостта и деловите, судовите за сличноста, за идентичноста и за разликата, за блискоста и за оддалеченоста меѓу ентитетите чиј однос – постојано нестабилен – е фиксиран во едно име, секогаш одново поставувано под прашање. Во тешката македонска расправија, ако се прогласува постоењето на нешто, ако се афирмира или се негира, тоа се слу-

чува затоа што именувањето значи класирање, класирањето значи прогласување за различно, а разликувањето доведува до постоење на нештото.

Прашањето со македонскиот јазик не е или пак не би требало да биде прашање за лингвистите. Меѓутоа, вистинска ономотоманија, или поточно – ономотопатија предизвика прашањето во врска со кое обично разговорите се водат од страна на не-лингвисти, за нејазични цели. Поради ова тој јазик привлекува толку големо интересирање во рамките на размислувањата околу природата на јазикот. Тој разоткрива дека проблемот на дефинирањето на еден јазик, во најголем број случаи прифатен како нешто дадено, останува голем проблем за лингвистиката.

1. ИСТОРИСКАТА РАМКА НА АФИРМАЦИЈАТА НА ИДЕНТИТЕТИТЕ

Идентитетот и легитимноста на Македонија се оспорувани од XIX век па сè до денеска од страна на најблиските соседи (Србија, Бугарија и Грција). Во сегашниот миг расправата меѓу Грците и Македонците не е завршена, а се однесува на националните симболи како што е знамето, но пред сè – името (на земјата, на народот и на јазикот). Зад прашањето припадниците на која етничка група можат да се идентификуваат како Македонци се назира желбата да се создаде една чиста и хомогена нација-држава.

Текот на настаните

На преминот меѓу XVIII и XIX век, балканските земји под отоманска власт за Европејците, вклучувајќи ги и Русите, претставуваа вистинска terra incognita. Меѓутоа, движењето на романтизмот доведува до об-

* Наслов на оригиналот: Patrick SERIOT, „Faut-il que des langues aient un nom? Le cas du macédonien“, in Andrée Tabouret-Keller (ed.): *Le nom des langues. L'enjeu de la nomination des langues*, vol. I, Louvain: Peeters, 1997, p. 167-190.

новување на интересот за Грција, хеленофилството коинцидира со модата на „Патување во Ориентот“. Во текот на првата половина на XIX век доаѓа до промена на перспективата: археолошкиот интерес за грчките старини преминува во барање и проучување на етничкиот идентитет (тогаш се нарекуваше „национален“) на месното население.

Условите за патување беа тешки, голема беше несигурноста. Патниците се движат со водичи, кои служат како филтер на една раздвижена и несигурна етнографска реалност: едните го покажуваат тоа што сакаат да го покажат, а другите го гледаат тоа што сакаат да го видат. По враќањето се правеа етнографски карти. Дури и во случаите кога на една територија живееја измешани различни етнички заедници, етнографските карти покажуваат хомогени простори, секој со друга, сопствена боја. Општоприфатена претпоставка беше дека јазикот е првиот знак за етничка, значи: за национална припадност. Така, на името на јазикот мораше да му одговара име на националноста.

Од средината на векот, овој ненадеен интерес за јазични прашања не се сведуваше само на научничка љубопитност. Големiot број конзуларни претставништва од европските земји (а најмногу од Русија) во најмалиот град во Македонија сведочи дека оваа територија била предмет на интерес на големите сили, кои чувствуваат дека доаѓа моментот за делење на остатоците од Отоманската империја на Балканот. Географската област Македонија¹ беше зрела за грабање.

И така, Македонија ги поставуваше пред особено тешки проблеми оние што веруваат дека е доволно да се слушне како зборуваат луѓето за да се определи нивната национална припадност.

Во средниот век, во различните судири, ни Србите ни Бугарите не забележуваат ниту пак признаваат во Македонија постоење на словенски народ различен од нивните. На таков начин, нивните заемни односи, во поглед на идентитетот, беа обележени со еден парадокс: Србите и Бугарите имаат јасна свест за меѓусебните разлики, но на идентичен начин ги присвојуваат Македон-

¹ Пред 1991 година Македонија не беше конституирана како одделен државен ентитет.

ците како „нивни“ според јазикот, според обичаите, според фолклорот.

Македонија беше непрекинато под турска власт од 1380 до 1912 година. Голем број Турци се населуваат во Македонија, каде што се поставени над словенското население, но и над грчкото, албанското, влашкото – т.е. етнички, верски, јазични групи чии меѓусебни граници не е можно да се утврдат. Постои трајна конфузија во поглед на критериумите за означување (и за разликување) на групите: Словени што зборуваат грчки, Словени што зборуваат словенски, но го пишуваат тоа што го зборуваат – со грчко писмо, покрстени Турци, Бугари – католици (стари богомили, кои пишувале на бугарски со латиница), исламизирани Словени, често нарекувани „Турци“ од страна на нивните соседи христијани – живееја на иста територија и комуницираа меѓу себе. Несигурноста беше голема: дали треба да се сметаат Албанците муслимани во иста група како православните Албанци? Во случај на судир меѓу Турците и христијаните на кого би му биле лојални?²

Во 1876 година, по едно бугарско востание против Турците следува брутално насилство: башибозукот врши масакр и ја опустошува земјата. Јавното мислење на големите сили е потресено од „бугарските ужаси“. Откако одби слухот да дозволи автономија, Русија му објави војна во 1877 година и ја освои Бугарија. Како победничка страна, Русија ги принуди Турците на Прелиминарен мировен договор, потпишан во Сан Стефано, на 3 март 1878 година. Со вој договор Бугарија се конституира како автономно кнежевство. Султанот прифати создавање на голема Бугарија, проширена со цела Македонија. Три месеци подоцна, на Берлинскиот конгрес во јуни 1878 година,

² Во Отоманската империја муслиманите имале повисок социјален статус од христијаните. Траги од овој дамнешен престиж дошле до израз во Македонија во 1946 година, кога жителите на едно албанско село биле замолени од новата власт во Скопје да кажат на кој јазик треба да се предава во училиштето. Тие одговориле „на турски“ и им бил испратен наставник што зборувал турски. Овој забележал дека никој во селото не разбира ни еден збор турски и дека треба да им се прати албански наставник. Меѓутоа, кога стигнал тој во селото, старите луѓе го одбиле изјавувајќи дека не сакаат нивните деца да учат албански, туку турски. (Овој настан е опишан од Лант, 1984: 99. без определување на изворот.)

руската иницијатива е поништена од другите големи сили, кои ја сведуваат Бугарија на помали размери, а Македонија му ја враќаат на Отоманското царство поради стравот од рускиот експанзионизам и од неговите напори да стигне до Медитеранот.

Од 1878 до 1912 година Македонија е под отоманска власт, додека Бугарија е автономна, а наскоро потоа и независна.

Пред македонското движење за независност се јавуваат различни можности: да се спои Македонија со Србија или со Бугарија, или пак да се создаде независна Македонија. Меѓутоа, „македонското прашање“ е обележено пред сè со иредентистичките аспирации³ на Србите, Бугарите и Грците, кои ја одбиваат многу остро идејата за независна Македонија и се натпреваруваат во изнесување аргументи со кои се обидуваат да докажат дека имаат право над Македонија.

Во периодот 1912-1913 година, во текот на Првата балканска војна, Србија, Грција и Бугарија заедно ја победуваат Турција, која ги губи европските територии. Меѓутоа, делењето на освоеното доведува до целосно несогласување. Причина е Македонија. Незадоволни што не ја добија, Бугарите се свртуваат против своите поранешни сојузници во јуни 1913 година. Залудно: со договорот во Букурешт (август 1913) Србија ја задржува внатрешна (Вардарска) Македонија (додека јужна Македонија ѝ е доделена на Грција). Бугарија ја доби „само“ Пиринска македонија. Во октомври 1915 година, учествувајќи во војната на страната на силите на Оската, Бугарија се одмаздува: ја окупира Македонија со помош на германски трупи. Три години подоцна, по пробивањето на Источниот фронт од страна на Сојузниците и по примирјето, кое и Бугарија мораше да го потпише веднаш, Македонија ѝ е вратена на Србија.

Од 1918 до 1939 година Македонија нема никаков статус во рамките на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, кое не го признава ни македонскиот народ, ни македонскиот јазик. Југословенските по-

писи од периодот меѓу двете светски војни ги вклучуваат Македонците меѓу српско-хрватските граѓани: никако не смееше да се признае нивната различност од страв да не ѝ се дадат аргументи на Бугарија.⁴

Во 1946 година, со Уставот на Федеративна Југославија, Македонците се прогласуваат за одделен народ, а Македонија – за република. Македонците стануваат „конститутивен народ на Федерацијата“. Македонската република од 1946 година не е „етнички хомогена“: таа вклучува големо малцинство од албански зборуваачи, како и туркофони. Во грчка Македонија сè уште постои македонско славофоно малцинство, кое е во голема мера погрчено. Од 1948 година почнуваат периодични тензии меѓу Софија и Белград во врска со македонското прашање: Бугарската комунистичка партија ја нагласува припадноста на македонскиот народ кон бугарската нација. Во 1991 година Македонија ја прогласи својата независност. Ни Грција ни Бугарија не го признаваат македонскиот народ и неговиот јазик, макар што Бугарија ја призна македонската држава.⁵

Како може да се биде Македонец? Критериуми на идентитетот

Од крајот на XIV до крајот на XIX век Бугарија не постои како држава. И нејзиниот културен идентитет е негиран: во 1393 година султанот ја укинува Бугарската патријаршија (автокефална православна црква). Непосредно зависна од грчкиот патријарх во Цариград, црквата се погрчува и го напушта словенскиот јазик. Благородништвото е депортирано во Анадолија, каде што го прифаќа исламот. Поголемиот дел од селаните, сепак, остануваат православни, освен во југозападниот дел, каде што се оформува малцинство од бугарски муслимани, Помаци, кои постојат и денес. Турските колонисти и земјопоседници се населуваат во различни делови на замјата.

По завршувањето на руско-турските војни на крајот на XVIII век, руската победа

³ Во францускиот јазик зборот *иредентизам* е засведочен во Речникот на Ларус од 1890 година во врска со италијанското националистичко движење, кое се бореше против туѓата окупација. Во 1923 година, М. Баре го употребува овој збор во врска со германските претензии над француските германофони територии. Од ова време овој збор добива општо значење.

⁴ Сп. Тениер 1928: 423, Вилкинсон 1951: 255. Според српскиот попис од 1921 година за славофоните од Македонија се наведува дека зборуваат „српскохрватски“ (термин со кој се покриваат сите јужнословенски говори освен словенечкиот).

⁵ Грција ја призна македонската држава, но по името „Поранешна Југословенска Република Македонија“.

доведе до договорот во Кучук-Кајнарци (1774), со кој ѝ се дозволува на Русија да биде заштитник на сите православни жители на Отоманската империја, што требаше да биде прв чекор кон создавање на големата пансловенска империја, сон на Катарина Втора.

Од XIX век, жителите на Балканот во Европа беа именувани со „национални“ имиња (Грци, Бугари, Срби, Албанци, Турци), но отоманските господари продолжуваа да ги делат поданиците на Империјата на административни, а не на територијални целини. Поделбата се базира врз религиска припадност (а не на јазична, национална или етничка): тоа беше систем на милети (сп. Брод). Во Отоманска Турција само народите што имаа своја официјално признаена црква можеа да бидат означени со нивното етничко име: името им овозможуваше да постојат.

На почетокот на XIX век во Бугарија се јавува автохтона буржоазија, трговска и занаетчиска; се отвораат училишта со книги печатени на бугарски јазик (врз основа на локалните дијалекти). Под притисок на народот се обновува црковната служба на словенски јазик и, против волјата на грчкиот патријарх од Цариград и по интервенцијата на рускиот амбасадор во Цариград, султанот го прогласи во 1870 година создавањето на Бугарската егзархија. Грчката патријаршија во Цариград, која на ова гледаше како на дело на туѓи пратеници, од Москва, ги екскомуницира бугарските владици, сметајќи ги за „шизматичи“. Егзархијата ќе биде признаена дури во 1945 година. Автономната бугарска црква не беше целосно независна, но Егзархатот го отвори патот кон автокефалноста, издејствувана во 1953 година, во времето на комунистичкиот режим. Егзархатот, со своите ставови во поглед на територијалната и етничката јурisdикција во Отоманската империја, придонесе многу за натамошно компликување на прашањето за односот меѓу работите, појавите и имињата на Балканот.

Православните заедници можеа да избираат да се вклучат во грчката или во бугарската црква. Стануваше збор за строга алтернатива: требаше „да се биде“ Грк или Бугарин. Името дадено или добиено на ваков начин за одделни ентитети создава подвижна и несигурна реалност. Се јавува поделба меѓу егзархиски и патријаршиски

Бугари (вториве оформиле силно малцинство). Во рамките на Отоманската империја (во чиј состав е Македонија до 1912 година), оваа поделба е обележена со официјални имиња: бугар милет и урум милет (бугарска наспрема грчка верска заедница). На бугарската автономна територија двете заедници се третираат како делови на една иста етничка група – бугарска. Така, Бугарите што зборувале бугарски, но биле исламизирани, од страна на Турците биле сметани за муслимани (што значи дека биле вклучени во иста група со Турците), но Бугарите ги сметале за Бугари. Што се однесува на патријаршиските Бугари, Грците нив ги сметале за Грци славофони...

2. ВОЈНАТА СО ИМИЊА(ТА): НЕВОЗМОЖНО Е ДА СЕ ВОСПОСТАВИ ДИЈАЛЕКТЕН КОНТИНУУМ ВРЗ ОСНОВА НА ДИСКОНТИНУИТЕТ НА ИМЕНУВАЊАТА

Името е одделна, дискретна категорија, која се сопоставува со елемент од реалноста. Меѓутоа, ако зборуваме со јазикот на Де Сосир, означеното е исто толку непостојано како означувачот. Компликациите почнуваат кога ќе се смешаат означеното и референтот.

Да се посочуваат јазичите со нивните имиња

„Треба да се апстрахираме од сите овие псевдоимиња што им се припишувале на Македонците поради историските, социјалните и политичките факти, кои се сега расветлени. Какви и да биле имињата што им се припишувале, Македонците биле и се Македонци. Покрај сета разнообразност, сите овие имиња изразуваат еден ист поим“ (Мојсов 1960: 125).

Пред 1870 година, јазичната состојба во Македонија се карактеризира со борбата на славофоните против влијанието на грчката црква. Оваа борба ја воде македонски интелектуалци кои се здобиле со образование во грчки училишта. Така, Константин Миладинов пишува поезија базирана врз македонското усно народно творештво. Во 1861 година тој објави во Загреб еден зборник од епски и лирски македонски народни песни, кои беа првобитно забележени со

грчко писмо, а на сугестија на Хрватот Штросмаер ги транскрибирал на кирилица.⁶

Во овој период се забележуваат различни обиди да се пишува на „народен јазик“, но со различни резултати, кои се движат од просто предавање на локалниот говор до јазик измешан со источнобугарски или со црковнословенски елементи. Често се јавуваат збирки од народни песни. Меѓутоа, Бугарите и Србите ја претставуваат токму македонската народна поезија како своја. Во ваква блокирана состојба различните страни се напаѓаат со беспоговорни тврдења. Се разликуваат пет типа аргументации,⁷ чии застапници не се секогаш припадници на заинтересираните националности: имало многу Руси – бугарофили, на пример):

а) бугарската теза:

Македонците зборуваат бугарски

„Населението што живее во Македонија зборува на најчист бугарски јазик“ (Верковиќ 1867: 5, цитиран од Мојсов 1960: 110).

„Современата наука конечно прифати дека Словените во Македонија се Бугари и дека нивниот јазик е бугарски дијалект“ (Державин 1918: 68).

Не се толку екстремни сите искажувања: има и поизнијансирани тврдења, и тоа кај сите противставени страни:

„Од филолошка гледна точка, јазикот на македонските Словени со своите карактеристични црти се приближува повеќе кон бугарскиот отколку кон српскиот, макар што претставува група од дијалекти што се разликуваат во извесна мера и кои, општо земено, претставуваат нешто средно меѓу српскиот екавски дијалект и источниот бугарски. Токму затоа ги вклучив Словените од Македонија меѓу Бугарите“ (Нидерле 1909: 152-153, цитиран од Державин 1918: 133).

⁶ Грчката азбука во тоа време беше употребувана за бележење на локалните словенски дијалекти. Така, во 1852 година Киријак Држиловиќ од Воден (Едеса) публикува во Солун, со грчка азбука, превод на евангелие на македонски дијалект (Де Бреј 1951: 245).

⁷ Просторот не дозволува да се изнесе романската аргументација. Романија, тргнувајќи од фактот дека 200 000 (Куцо)Власи од Македонија зборуваат на дијалект близок до романскиот јазик, настојува да оправда отворање романски училишта во Македонија. За ова в. Мојсов 1960: 90-91.

б) српската теза:

Македонците зборуваат српски или „неиздиференциран дијалект“

Тезата дека јазикот на Македонците е српски дијалект е поттикната со книгата на Јастребов, руски конзул во Скопје, под наслов: „Песни и обичаи на Србите во Турција“ (Санктпетербург 1886). Во оваа книга се изнесува тврдење дека песните и обичаите на Македонија се српски и се прогласува за српско словенското население во Македонија врз основа на јазикот и на етнографските белези. Оваа теза се наоѓа во основата на сите трудови на српскиот лингвист А. Белиќ (1876-1960).

Ставот на српскиот географ Ј. Цвијик (1865-1927) е поизнијансиран: Словените во Македонија се „неопределени од национална гледна точка“. Оваа онтолошка неопределеност им овозможува (на Словените во Македонија) лесно да прифатат српска или бугарска националност во зависност од државата на која ќе ѝ припаднат. Овој став на Цвијик, кој, впрочем, многу еволуираше, заслужува да биде истакнат, затоа што од искажувањата на другите „национални пропаганди“ често се добива впечаток дека заедница што нема определено национално чувство *не постои*.⁸

в) Најмногу зачудува, без сомневање, грчката теза, со која се прави обид да се докаже дека македонскиот јазик е грчки

Едвард Станфорд е англиски филолог и географ. Во коментарот на картата на Македонија, објавена во Лондон во 1927 година (An Ethnological map of European Turkey and Greece, with introductory remarks of distribution of races in the Illyrian Peninsula and statistical tables of populations), тој „одбележува“ дека јазикот на Македонците е грчки дијалект. Анонимниот грчки извор врз кој се базира оваа карта укажува на тоа дека грчкиот јазик го разбираат сите народи на Балканот, дека Власите се Грци и дека најголе-

⁸ Овде можеме да го изнесеме сличниот став на Французинот Едмон Бушије де Бел, голем познавач на македонските проблеми, кој укажува на потребата да му се даде име на сè што постои: „Македонците немаа вистински етнички карактер затоа што во дискусиите чиј предмет се тие не им беше даден, макар и привремено. Не можеме да застанеме на некоја од страните во расправата, но не може да се одрече фактот дека овие луѓе постојат и дека треба да им се даде име“ (1922: 42).

миот дел од Словените се всушност Грци-бугарофони, т.е. луѓе со грчко потекло, кои, од различни причини, почнале да зборуваат словенски, сепак „чувајќи една вистински грчка национална свест“ (Мојсов 1960: 111; Вилкинсон 1951: 71).

Етнографските карти направени под грчко влијание кон крајот на XIX век ги определуваат сите Словени патријаршисти како Грци.

Што се однесува на грчкиот лингвист Цулкас, близок до Станфорд, тој се обиде да докаже дека македонскиот јазик има грчко потекло со оглед на фактот дека многу македонски и грчки зборови имаат иста етимологија (на пр.: *житио* / *sitos*) (Ова е цитирано од Мојсов 1960: 111, но авторот не го наведува изворот. Сп. понатаму за актуелната грчка теза).

г) „Македонистичката“ теза: македонскиот јазик не е дел ниту на бугарскиот ниту на српскиот, туку одделен јазик на исто рамниште со нив

„Во Македонија, таква каква што ја разбираме, постојат два, или поточно три модерни/современи словенски дијалекти: бугарски, српски и чисто македонски, кој содржи многубројни поддијалекти и говори, со сопствени карактеристики“ (Драганов: Известия 1887, бр. 11-12, стр. 601, цитирано од Мојсов 1960: 113).

За „македонистите“ вмешувањето на името „бугарски“ е неприфатливо. Во 1903 година еден македонски историчар пишува:

„...името Бугарин во Македонија... никако не е национално... Никој не ни има дадено право заради него да ни се мешаат Бугарите во нашите работи. Татко ми, дедо ми, предедо ми, ако се нарекувале, од недоразбирање (или незнаење) Бугари, тоа не значи дека и јас треба да сум како нив, во темница за мојата народност...“ (Мисирков 1903: 126, цитирано од Мојсов 1960: 123).

д) Неутрална позиција: лингвистите не се занимаваат со политика

Овде се изделуваат две групи ставови:

Прво, се прифаќа на некој начин припаѓањето на македонскиот јазик кон бугарскиот или кон српскиот, но тоа не се поврзува со националната припадност на населението.

Лингвистот Ватрослав Облак објави во Виена во 1896 година книга во која се

противставува на рољата што сакаат политичарите да им ја наметнат на филолозите и на лингвистите за да ѝ служат на нивната национална пропаганда во врска со националната припадност на Македонците:

„Од филолошка гледна точка прашањето се поставува на следниов начин: дали се македонските дијалекти, според основните карактеристики, поблиски до бугарската или до српската дијалектна група? Ако имаат Македонците чувство дека се Бугари или Срби, тие треба да го решат проблемот и тоа не е предмет на проучување за словенската филологија (Облак 1896: 3).

Хрватскиот лингвист В. Јагиќ (1838-1923) ја коментира просрпската збирка на рускиот конзул Јастребов, за која веќе станала збор, во своето списание Архив за словенска филологија, том 13. од 1890 година. Треба да се одбележи дека од гледна точка на јазикот, песните во збирката на Јастребов можеме да ги сметаме колку за српски толку и за бугарски (македонско-бугарски), но дека (во исто време) има и такви што можеме да ги сметаме како создадени на преоден дијалект меѓу српскиот и бугарскиот, или поточно на мешан бугарско-српски дијалект, кој се одликува со поголем број српски црти од гледна точка на лексиката и на фонетиката и истовремено со конструкции што сведочат за врски со бугарскиот. Јагиќ е скептичен: дури и квалитетни текстови запишани на најразлични места не ќе можат да го решат прашањето: на кого му припаѓа Македонија, или можеби на кого треба да му припадне, бидејќи „умниот филолог не би можел ни да мисли на тоа“. Според него, сепак, врз основа на определени материјали, филологот може да биде во состојба да добие јасна претстава за сродноста и за другите односи меѓу Македонците и Србите од една, и меѓу Македонците и Бугарите – од друга страна, што ѝ овозможува на филологијата да придонесе во донесувањето решение. Тој одбележува:

„Не треба да се верува дека високата политика ќе ги базира своите решенија врз податоците од нашата наука, која, за жал, нема доволно голем авторитет да ги смири човечките страсти. Кон тоа, би било добро лингвистичките трудови за Балканскиот Полуостров да не служат како средство за пропаганда во врска со јазикот на кој се зборува во определени места. Ова не значи дека карактерот на една земја треба да се

базира врз филолошка основа. Ние не сакаме да се вмешуваме во политички прашања, но истовремено бараме да не се врши насилиство врз нашата наука и да се бара од неа да им служи на пропагандни цели“ (цитирано од Державин 1918: 97-98).

Второ, прашањето нема никаква смисла дури и на чисто лингвистичко ниво, бидејќи станува збор за континуум и секој дијалектен факт има свое место.

Истиот Јагиќ, во еден подоцнежен труд, сакајќи да го покаже единството на југословенските дијалекти (вклучувајќи ги, во тоа време, и бугарските), констатира дека определени јазични црти се јавуваат регуларно и последователно на целата јужнословенска територија, од едниот до другиот нејзин крај. Одделните дијалекти тој ги претставува како алки поврзани во вид на низа; местото каде што се сечат алките, означувајќи дека на тоа место завршува една и почнува друга група говори, Јагиќ го нарекол *преоден дијалект*. (Јагиќ 1895: 47). Овој термин има голема вредност: *преоден дијалект* кај Јагиќ не е исто што и *мешан дијалект* кај Белиќ, зашто во мешаницата има идеја за отсуство на чистота, за отсуство на определување за еден од два блока што се сметаат за хомогени.

На крајот, А. Меје, кој имаше голем авторитет меѓу оние што решаваа при Версајскиот договор, изнесува исто така мислење што се одликува со исклучителна благоразумност:

Беспредметни се повеќето од дискусиите во врска со границите на овој или на оној јазик. Бесплодноста е јасна кога се знае дека „дијалектите“ немаат определени граници и дека точни граници можеме да исцртаме само за секој одделен јазичен факт... Ако ги вклучуваат политичарите говорите во Македонија во оваа или во онаа група, непристрасните лингвисти можат само да си го задржат сопственото мислење. Всушност, овие говори не припаѓаат на ниедна од овие групи, макар што се настојува да се докаже токму спротивното. И, дури и да бидејќи јазичните факти, а не се, сличноста со некоја од групите не ќе беше решавачка. Лекомислено е да ја тераме лингвистиката да се меша во прашања за граници од ваков вид. Политиката е таа што ќе ја реши јазичната иднина на Македонија (Меје 1928: 131-133).⁹

⁹ Деловите посветени на македонското прашање беа особено нагласени во изданието од 1928 година.

Сведочења на очевидци

Една од специфичностите на полемиката во врска со името на јазикот во Македонија пред 1912 година е безграничната доверба што им се даваше на сведочењата на патниците во поткрепа на тезите што се бранеа. Во војната на имињата, сведочењата се наведуваат како докази.

Рускиот филолог Виктор И. Григорович отпатува кај Словените на Балканот во 1844 година за да ги проучува особеностите на дијалектите во Македонија. Тој е првиот што му го откри на светот постоењето на две групи дијалекти на бугарскиот јазик – источна и западна (вторава беше изделена според присуството на остатоци од старите назални вокали). Меѓутоа, и едната и другата дијалектна група тој ги смета за бугарски:

„Општо земено, Бугарите ги познаваат турскиот и грчкиот јазик и ова го спречува проучувачот да забележи, при првиот контакт, кој е нивниот мајчин јазик. Дури дома, во присуство на жените, кои се, како што е познато, многу покорни, ми беше овозможено да го забележам богатството на нивниот јазик и на формите што ги употребуваа. Најмногу во Македонија, Бугарите во контактите надвор од своите домови не се трудат многу да избираат зборови и понекогаш се служат со мешаница од три јазици. Меѓутоа, штом ќе се почувствува Бугаринот слободен, во својата фамилија, неговиот јазик станува појасен, почист и добива класична прецизност (Григорович 1848: 163, цитиран од Державин 1918: 93).

Моќта на сведочењето е толку голема што се употребува како аргумент во тврдењето за непостоење на некој народ:

Меморандумот на Македонско-романското друштво од Букурешт, доставен до Мирвната конференција во Париз (и објавен во „Романија“ на 27 февруари 1919) одново потврдува дека нема Срби во Македонија. Ќе го цитираме следниов пасус:

„Вилаетот на Монастир (Битола) во кој, треба да се каже, не постои српски елемент“ (цитирано од Иванов 1919: 275).

Графичкото претставување на јазикот: да се запише зборуваното

Целосното отсуство на записи од локалните говори долго време претставуваше пречка за создавање целосна претстава за состојбата. Дополнителен проблем при оп-

ределувањето на српскиот или на бугарскиот карактер на македонските дијалекти донесе воведувањето на нормиран јазик – српски или бугарски – во македонските училишта. Кога дојдоа „на терен“ првите дијалектолози, професионалци или аматери, тие мораа да изберат каква графика ќе употребуваат. Сè уште не постоеја прецизните знаци на Гијерон, графемите на јазиците со писмена традиција беа во ограничен број и овој факт ја замаглуваше вистинската состојба во поглед на фонемите. Една од основните точки на несогласување меѓу српската и бугарската позиција беше токму графичкото бележење на зборуваното. Така, има две спорни фонеме, кои не постојат ни во српскиот ни во бугарскиот: полумеките велари *ќ* и *џ*. Овие фонеме на српски начин се бележат како *ć*, *d/ ħ*, *ǰ*, наспрема бугарските *ц* и *жд*. Само оваа разлика во бележењето може да доведе до прегрупирање на говорите и до преместување на дијалектните граници со стотици километри.

**Важноста на картите:
да се претстави она што не може
да се разликува**

Различните непомирливи ставови во врска со етнографскиот карактер на Македонија од почетокот на XIX век беа удвоени со судирите околу критериумите за составување карти (на кои треба да биде претставена состојбата во поглед на јазикот, на верската припадност, на начинот на живот и сл.). Меѓутоа, дури и на чисто јазичните карти се случуваше или да се прават бесконечно голем број поделби, или, спротивно на тоа, се вршеа поделби во чии рамки се губеа определени говори.

Не можеше да им се верува ни на официјалните материјали за бројот на населението, зашто секое броење беше правено врз основа на различни јазични критериуми, дури и кога основен критериум беше да се прашаат луѓето на кој јазик зборуваат. Самиот начин на поставување на прашањето, како и авторитетот на тој што го поставуваше, го сугерираа одговорот.

Токму во етнографските карти на српскиот географ Јован Цвијик најјасно доаѓа до израз апсолутната доверба во етничкиот детерминизам и покрај тоа што лабилноста на границите кај него доаѓа најмногу до израз. Втората половина на XIX век е обележена со промена на односот на Европа во

поглед на врската меѓу нацијата и територијата: се вршат анексии на националистичка основа, без да се води сметка за согласноста на населението. Жителите на одделни краишта им се припишуваат на одделни националности врз основа на јазикот на кој зборуваат. Токму овој критериум беше во најголема мера почитуван на Мировната конференција во Париз во 1919 година. Без оглед на тоа што овој критериум има своја вредност, останува проблемот на територијалните граници на јазиците и на нивната картографија. Во случајот на ненормираните дијалекти, пред 1919 година имаше голем број противставени интерпретации за границите на јазиците и за нивната распределба, интерпретации што ги одразуваа, во најголем број случаи, националната припадност или симпатиите на авторите на картите. Случајот со Јован Цвијик¹⁰ покажува колку може да се промени една јазична карта во функција на аспирациите на државата. Особено интересен извор за споредби на различните претставувања на јазиците и на етносите во Македонија е книгата на Х. Вилкинсон „Картите и политиката“ (1951), во која се споредуваат повеќе од двесте етнојазични карти од почетокот на XIX век до крајот на Втората светска војна. Првата етнографска карта на Македонија составена од Цвијик се јавува во 1906 година и во неа не се прави разлика меѓу Срби и Бугари, кои се означени како Словени за да се разликуваат од Грците и Албанците. Во 1909 година тој прикажува присуство на „македонски Словени“ и ова привлекува големо внимание кај западниот свет, каде што беше проширено мислењето дека Словените во Македонија се бугарофони. Политичкиот интерес да се идентификува оваа област како „македонскословенска“, а не бугарска, се состои во тоа на жителите на оваа област да не им се определи каква било национална припадност, со што ќе се остави слободен простор за српските територијални претензии. За време на балканските војни (1912-1913) Србија ја прошири својата територија на југ и картата на Цвијик од 1913 година ги определи границите меѓу Србите и „македонските Словени“ многу

¹⁰ Јован Цвијик беше ученик на францускиот географ Видал де ла Блаш, на Сорбона. Неговиот авторитет беше многу голем меѓу победниците во Првата светска војна.

подлабоко на југ. На крајот, неговата карта од 1918 година одбележува најголемо проширување на Србите на штета на Бугарите во неговата книга за населението на Балканскиот Полуостров, книга што беше поздравена насекаде на Запад и која имаше големо влијание врз решенијата донесени во Версај. (Македонските Словени не беа признати како одделен народ, па според тоа немаа никакви права – дури ни како малцинство – на Мировната конференција.)

Природно право или натурализам? Докажување преку името

На крајот на XIX век беше голем бројот на оние што сметаа дека „јазичите“ се затворени и хомогени целисти и дека на лингвистиката (или: на филологијата) ѝ припаѓа задачата научно да ги определи границите, без да им се даде глас на главните заинтересирани. Се работеше за еден пристап истовремено позитивистички: фактите зборуваат сами за себе, и: натуралистички, кој ја воведува неопходната врска меѓу говорот и битието: жителите од другата страна на границата зборуваат на истиот јазик како и ние, значи тие ни припаѓаат нам. Според ова, ако се тргне од претпоставката дека јазикот претставува природен израз на нацијата, ако зборуваат „Македонците“ на некој друг, различен јазик, тие се одделна нација, со сите правни последици што произлегуваат од тоа, а пред сè – добиваат право на територијален суверенитет (според „принципот на националноста“). Да одбележаме дека аргументацијата може да биде употребена во друга смисла со еднаква ефикасност: македонската територија е бугарска (што е историски докажано), а тоа значи дека жителите се Бугари, па според тоа тие зборуваат бугарски (и треба да бидат приклучени кон државата Бугарија).

Врз ова натуралистичко образложение се базира идеологијата на „природното право“; сп. го размислувањето на чешкиот славист Нидерле:

„Ако го поставиме прашањето за иднината на Македонија на теренот на природното право, цела Македонија треба да ѝ припадне на Бугарија, со исклучок на неколку мали погранични делови, чисто грчки, кои треба да ѝ припаднат на Грција“ (цитирано од Державин 1918: 134).

Еве и извадок од едно писмо на Ст. Верковиќ (Србин – бугарофил – од Босна), објавено во Санктпетербург во весникот „Реч“ бр. 139 од 24 мај 1912 година:

„Од весниците се гледа дека Србите изразуваат претензии развиени врз историски легенди, кои треба да ги вклучиме во областа на фантазијата и на приказните. Во овој случај не треба да се инспирираме од минатото, туку од сегашноста, обидувајќи се на секој народ да му ги дадеме природните граници определени од неговиот јазик. Врз основа на ова природно и неприкосновено право, не само што санџаците на Скопје, Ниш и Видин не се српски туку и во српското кнежевство има околу 200 000 луѓе што зборуваат на ист јазик како жителите на споменатите санџаци, а тоа е чисто бугарски јазик, па според тоа тие припаѓаат на бугарската, а не на српската гранка“ (цитирано од Державин 1918: 95).

Може да се види дека натуралистичкиот пристап функционира врз основа на голем број недоволно аргументирани претпоставки. Една од нив е дека континуитетот на името го докажува континуитетот (суштествен, онтолошки) на предметот. Ако имала една земја или една држава едно име во IX век и ако го има истото име една држава во XX век, постои еднаквост, идентичност меѓу референтите (Бугарија за Бугарите, Македонија за Грците). Така, одделни учесници во расправата се чини дека имаат апсолутна доверба во транспарентноста на зборовите во однос на предметите, но во таа мера во која таа транспарентност ја зацврстува нивната позиција.

„...Црковната и политичката историја на Бугарија создала во текот на четири векови, од IX до XIII, во границите на Мизија, Тракија и Македонија една словенска нација чие име е *бугарска* и чија територија е наречена *бугарска земја*, *Буџарија*... Со цел да ги посрбат Бугарите, српските колонисти во Македонија, дојдени како имигранти, војници, административни службеници и сл., се вклопуваа во народот во чија средина живеела. Всушност и не може поинаку да се објасни зошто кралот Волкашин (Букашин), кнезот Марко, Константин, синот на Делјан и деспотот Јован Углеша, Срби и господари на различни македонски територии по смртта на Стефан Душан, се нарекле бугарски кралоци и кнезови и зошто македонските војници на Волкашин и на Углеша што војуваа на Черномен против Турците биле нарекувани Бугари од страна на историчарите.“ (Иширков 1915: 7).

Една друга формулација сврзана со оваа теза е метафората со телото: нацијата

е живо суштество. Чехот Владимир Сис (*Македонија*, Цирих 1918) се прашува:

„Што ќе се случи големите европски сили ако ја одделат цела Македонија или некој нејзин дел од бугарското национално тело? Крвавата рана нема никогаш да зарасне“ (цитирано кај Иванов 1919: 275).

На крајот, ако јазикот, нацијата и нивните меѓусебни односи се од објективна природа и очекуваат да бидат проучени и забележени, јасно е дека субјективното гледање на заинтересираните жители нема никаква вредност. Според Драганов (*Известија*, 1887 бр. 9: 440):

„Не е излишно да се спомене дека за решавање на дијалектните и на етнолошките прашања, нема потреба да им се обрнува особено внимание на чувствата и на стремежите што ги покажува денес еден или друг дел од македонското население во полза на Србите или на Бугарите.“

Националистичката идеологија ги издигнува нациите, идентитетите, јазиците и културите, ги проектира во минатото и ги третира како непроменливи, вечни и природни појави. Натуралистичката позиција е глува за означувачот и за проблемот на метафората и на метонимијата. Голем број сведоци (треба ли уште да им се верува?) велат дека етнонимите можат да станат соционими. Така, зборот „бугарин“ може да ги означува сите сиромашни и прости селани, без оглед на нивната „националност“, зборот „влав“ може да се однесува на секој овчар што се занимава со чување на добитокот во планините. Ако може едно име да значи начин на живот, може ли тоа да служи како доказ за припадност кон една непроменлива национална заедница? Дури и сопственото определување не е доволно да се потврди натуралистичката теза за знакот на еднаквост меѓу јазикот и нацијата. Се случува некои зборувачи да го именуваат својот говор „бугарски“, но да се декларираат како Грци по националност (Лант 1984: 93). Промената на името може да покаже промена на сфаќањата: според Лант (1984: 94) во САД, голем број имигранти од старата генерација се сметале себеси за Бугари, додека младите генерации се идентификуваат во поголем број како Македонци. Ако се менува името, дозволува ли тоа да биде зафатен и референтот?

Субјективното сфаќање на името на јазикот исто така создава проблеми: повеќе членови на една иста фамилија, ако даваат различни имиња за јазикот на кој збору-

ваат, тоа не е проблем на лингвистите туку на социолозите: тие треба да ги проучат судовите за вредноста на јазиците (прашањата на престижот, политичките сфаќања и сл.). Исто така треба да се води сметка за големата изолираност на одделни македонски краишта, како последица на географската конфигурација. Да се бара од луѓето да го кажат името на својот јазик не е од голема полза затоа што „луѓето“ многу често воопшто немаа претстава за името што би можело да му биде дадено на нивниот „јазик“, не знаејќи дека името на нивниот дијалект се изедначува со она на нивниот крај.¹¹ На крајот, што да се прави со многубројните случаи на билингвизам или функционална диглосија? Каде треба да се вклучат ваквите случаи? Што се однесува на променливоста, таа може да биде важна не само во просторот туку и во времето: едно население може да го заборава својот јазик, но сепак да има силно изразена свест за него. Како да се распределат погрчените Словени, христијанизираните Турци, или – спротивно на нив – исламитизираниите Бугари?

Што да се прави со фактите? Избор на критериуми за она што (може да) се разликува

Фактите се познати и регистрирани. Во бугарскиот има еден постпозитивен определен член со форми за трите рода, а во повеќето македонски дијалекти има три члена со форми за сите три рода, кои во примарната употреба служат за пространствено определување на предметите и тоа од гледна точка на говорното лице – блиски или оддалечени – и од гледна точка на соговорникот – блиски до него.¹² Тргувајќи од ова, можеме да дојдеме до две остро про-

¹¹ Сп. Дурново 1900: 5, исто и Бушије де Бел 1922: 44: „Народот што е во прашање се разликува јасно од другите три врз основа на фактот дека нема ни национална свест ни национален живот. Прашајте некој селанец од околината на Острово или на Монастир – што е. Тој ќе ви одговори во девет случаи од десет „Македон“. Меѓутоа, оваа изјава нема карактер на доказ за патриотско убедување. Прашаниот тоа го кажува исто толку отворено и наивно како кога вели: „Се викам Димитри“. Тој тврди дека е жител на Македонија и тоа е сè.“

¹² Всушност, дури и овие „факти“ во извесни случаи не биле сфатени. Во 1922 година Бушије де Бел тврди, цитирајќи (без наведување на изданието) еден труд на големиот хеленист Виктор Берар (*Турција и современиот хеленизам*), во кој се вели: „1. македонскиот како и српскиот нема членови; 2. македонските именки се деклинираат како српските, а бугарските именки немаат дефлекција“ (1922: 43).

тивставени интерпретации обележени со стариот онтолошки проблем на сличноста (еднаквоста) и на разликата. Според Ј. Иванов (овој став тој го изнесува во една книга во која се дадени бугарските барања на Мировниот конгрес во 1919 година) македонскиот член ги прави Македонците поголеми Бугари од самите Бугари:

„Во пазувите на фамилијата на сестринските словенски јазици, современиот бугарски, на кој зборуваат денес жителите од наведените територии (= Бугарија и Македонија – заб. на П. Серио) претставува најочевиден разликувачки знак на бугарската националност и на нејзината индивидуалност. Единствен меѓу другите словенски јазици, новиот бугарски се претставува како модерен и аналитички јазик, според образецот на романските јазици и на современиот англиски. Овој факт многу јасно ја обележува граничната линија меѓу српскиот и бугарскиот јазик и меѓу нивните националности. Српскиот е строго синтетички јазик со деклинација од седум падежи во еднината и во множината, со инфинитив, јазик што поседува квантитет во системот на вокалите итн. Бугарскиот јазик има сосем спротивни карактеристики. Тој има, општо земено, само една падежна форма, поретко две, нема квантитет, нема инфинитив; степените на компарација и футурот се образуваат на друг начин; вокалните и консонантските системи се различни во двата јазика итн. Меѓутоа, најмногу ги разликува употребата на определениот член во бугарскиот и неговото отсуство во српскиот. Еден хрватски научник со право вели: „Границите на бугарскиот јазик се определени со употребата на бугарскиот член.“ Странец што не ги знае јужнословенските јазици веднаш го познава бугарскиот поради неговите именки придружени со член. Токму македонските дијалекти содржат особено нијансирани членски форми, всушност, според употребата, три различни члена (Иванов 1919: 16-17).

Од друга страна (но треба да се каже, во сосем инаков контекст) истата констатација во врска со членот во македонскиот јазик може да послужи како аргумент во спротивна насока и да биде третирана како доказ за разликата меѓу македонскиот и бугарскиот:

„Секако, македонскиот јазик е поблизок до бугарскиот отколку до српскохрватскиот, но тој се разликува од двата јазика: тој ги загубил деклинациите карактерис-

тични за словенските јазици – како и бугарскиот, но се разликува од него најмалку во три црти: определен член од три форми за посочување на блиски и на далечни предмети, како и среден; нема специјален знак за машки род еднина кај придавките употребени како определби на именка; има минато време во глаголот *има* и минат партицип, кој потсетува на соодветна форма во новогрчкиот, остаток од класичниот инфинитив на аористот“ (Ажеж 1992: 188).

Нема сомневање, ако решиме дека присуството на постпозитивен член е доволен знак (а не само потребен) за тоа дека некој дијалект е бугарски, тогаш „македонскиот“ е „бугарски“. Бугарските лингвисти тврдат, врз основа на овие факти дека секој дијалект што ги содржи овие црти е *ipso facto* бугарски. Од една страна тоа го исклучува старословенскиот, за кој во Бугарија се употребува името „старобугарски“, со тоа што се тврди дека промените настанати во текот на дванаесетте века „не ја измениле вистинската сушност на јазикот“. Може да се каже уште нешто: ако се земе постпозитивниот член како единствен критериум, треба да се вклучат романскиот и албанскиот (но да се исклучат грчкиот и српскиот) од она што се јавува како атрактивен проблем на „балканскиот јазичен сојуз“ (хипотеза на Сандфелд / Трубецкој).¹³ И овде изборот на критериумот доведува до менување на границите на идентитетите, мерено во стотици километри. И овде исто така, критериумите на идентификацијата произлегуваат од некакво решение, а не од некоја констатација.

3. ДЕЛ ИЛИ ЦЕЛОСТ?

Може ли да се замисли постоење на некој јазик без име? Без какво било сомневање: ДА и тоа нема да ги спречи зборуващите да си го употребуваат. Ова се случува

¹³ Поимот *Sprachbund* или „јазичен сојуз“ беше воведен за првпат во 1923 година од Н.С. Трубецкој во неговата статија „Вавилонската кула и мешањето на јазиците“, а потоа разработен од истиот автор во Точката 22 на Конгресот во Хаг во 1928 година. Станува збор за група јазици со сличности што не се резултат на генетската сродност, туку добиени со конвергенција и со контакт. Балканските јазици (современиот грчки, албанскиот, бугарскиот, романскиот и... македонскиот) покажуваат важни сличности во структурата (на пр.: отсуство на инфинитив, присуство на член во некој од нив), а припаѓаат на различни фамилии. Сп. Сандфелд (1930).

често со ненормираните дијалекти: луѓето што зборуваат на „франко-провинциските“ дијалекти (термин измислен од еден италијански лингвист, Асколи) не знаеја ништо за името на нивниот дијалект и го нарекуваа „говор“ (le patois). Меѓутоа, важно е да не се изедначува дијалект со нормиран (стандарден) јазик.¹⁴

На територијата на сегашна Македонија, од 1912 до 1918 година официјален јазик беше бугарскиот, од 1918 до април 1941 година – српскохрватскиот, од 1941 до 1944 година одново бугарскиот. Ова не влијаеше на фактот дека локалните дијалекти не му припаѓаа ни на едниот ни на другиот јазик. Од 1912 до 1945 година Македонците беа во состав на држави што наложуваа еден единствен национален јазик. Македонците од Вардарска Македонија преминуваа де во рацете на Србите, де во рацете на Бугарите, па според тоа добиваа образование и на српски и на бугарски јазик. Тие дури мораа да ги менуваат своите презимиња: едно исто лице се презиваше ту Димишков, ту Димишковиќ, во зависност од официјалниот јазик на државата во чиј состав влегуваше Македонија (сп. Гард 1992: 139).

Токму во овој случај границата меѓу постојното (дијалектниот континуум) и создаденото (нормираниот јазик) е замаглена, па и таа е предмет на преговори, на постојана реинтерпретација, на постојано присвојување. Нема никаква смисла, всушност, да се споредуваат „македонските“ и „бугарските“ дијалекти затоа што тие претставуваат еден континуум. Државната граница определува дека еден дијалект е бугарски, а друг – македонски, исто како што државната граница меѓу Холандија и Германија е единствена основа за сечење на еден дијалектен континуум (сп. Традцил 1992: 215). Наспрема тоа, може да се спореди нормираниот македонски (македонски литературен јазик) со нормираниот бугарски (български книжовен език): секој од нив претставува хомоген и самостоен код.

Се случува зборувачите на некои многу „блиски“ говори да ги чувствуваат нив како одделни јазици и да сакаат да бидат такви (чешки и словачки); понекогаш, спротивно на ова, политичка сила може да направи диференцијација што не е посакувана

од зборувачите (молдавски и романски). Во други случаи, релативно различни говори се прогласувани од нивните зборуваачи како составни делови на еден ист јазик за да се задржи спонтаното меѓусебно разбирање (во Германија, во Италија).

Ова го сфати добриот познавач на проблематиката на границите, географот Ж. Ансел (1882-1943), кој се запраша: „Има ли јазични граници?“ (1930: 90). Ж. Ансел го поставува името на една сложена целост наспрема нејзините делови. За него на една страна стојат: *официјален јазик, јазик на цивилизацијата, цивилизациски јазик, национален јазик, административен јазик, литературен / книжевен јазик*. Овие термини не се синонимни, но стојат наспрема *локалниот говор, дијалектниот говор, народниот идиома*, како што стои културата наспрема природата. Во исто време Меје (1918, 1928) врши слична поделба меѓу *јазикот на цивилизацијата, јазикот со писмена традиција, јазикот на културата, главниот јазик на земјата, доминантниот јазик, официјалниот јазик на една страна и говорите, дијалектите, народните говори, локалните говори, говорите на селаните, селските говори без култура, народниот јазик* – од друга. Ако може, во Западна Европа, да се зборува за стандарден јазик како резултат на многу бавно, постапно зреење и усовршување со текот на вековите, во Централна Европа и на Балканот состојбата се разликува зашто таму нормираниот или нормативен јазик (*književni jezik / книжевени јазик* – на српскохрватски, *spisovny jazyk* – на чешки, *книжовен јазик* – на бугарски, *литературен јазик* – на македонски, сите термини многу несреќно / неправилно преведени на француски како *langue litteraire*) беше посакуван, обмислуван, замислуван, проектиран од ограничен круг специјалисти по јазик, а често и од една личност. Така, создавањето на нормираниот српскохрватски е резултат на историскиот договор меѓу претставниците на илирското движење (т.е. хрватско, но, се чини, ставот на Љ. Гај не бил во полза на договорот) и Србите В. Караџиќ и Даничиќ, кои се определија за заедничка норма (утврдена со договорот во Виена во 1850 година, потпишан од српски и хрватски автори (сп. П. Гард 1992: 45).

Нормираниот јазик претставува вистински прекин во дијалектниот континуум. Меѓутоа, овој прекин е резултат на свесно

¹⁴ Во врска со ова, за поранешна Југославија, сп. П. Гард (1996).

дејствување: група говори се избрани за основа на нормираниот јазик (на пример, за бугарскиот – источните дијалекти, за македонскиот – централните).

Нормираниот јазик е нешто свесно создадено, резултат на метајазична операција со која се врши избор на правилното наспрема неправилното. Така, решението за создавање официјален македонски нормиран јазик датира точно во 1943 година, кога Тито и партизаните решија да ја трансформираат Југославија во федерација на народи. Основата на овој нормиран македонски јазик е централниот дијалект, каде што се чувствуваа најмалку влијанието од српскиот и од бугарскиот јазик (станува збор за компромисно решение). Официјалното постоење на македонската нација е прогласено во август 1944 година, датум на кој „македонскиот“ – базиран врз словенскиот дијалект на кој се зборува во околината на Прилеп, 70 километри на југ од Скопје – стана официјален јазик на новосоздадената република. Веднаш следуваа етапата на нормирање: во 1945 беше прифатен правопис близок до српскиот и оддалечен од бугарскиот, што не спречува аналитичката синтакса да биде многу блиска до бугарската, а во 1946 се објавува првата македонска школска граматика.

Создавањето на еден нормиран јазик може да се смета за резултат на дејствување на свесен фактор, како артефакт, но не како нешто неприродно (на француски: *creation artificielle* – „artificielle“). И старословенскиот можеме да го сметаме како резултат на свесна активност зашто беше создаден од мала група образовани луѓе (Кирил и Методиј). Треба да се води сметка и за важната рола што ја игра личниот говор на креаторот на нормата Блаже Конески, македонски поет, писател, интелектуалец, и покрај тоа што стандардизацијата беше дело на специјална комисија оформена за таа работа во 1944 година (сп. Бирнбаум 1980: 172). Да беше македонскиот целосно вештачки, немаше да биде толку лесно прифатен од народот.

Јазичниот волунтаризам и политичката ситуација се, како што изгледа, две еднакви сили. Така, денеска е прифатено дека словачкиот е јазик различен од чешкиот (значи, целосно автономен, самостојна целост), а кашупскиот (кој се разликува од полскиот барем толку колку што се разликува словачкиот од чешкиот) денес се смета

за дијалект на полскиот (т.е. како дел од една целост).

По 1946 година, нормираниот македонски е „признат“ многу брзо од странски лингвисти: во Франција (Вајан во 1946), во Бугарија (Леков во 1946), во СССР (Бернштејн во 1948), во Чехословачка (Фринта во 1949), во Англија (Де Бреј во 1951).

Од 1991 година, кога беше прогласена независна Република Македонија, состојбата на нормираниот јазик изгледа стабилна, макар што албанофоните имаат забелешки во врска со Уставот (бидејќи не им признава статус на „народ“ еднаков со македонскиот и затоа што е македонскиот единствен службен јазик).

Јазик без име: актуелната бугарска и актуелната грчка позиција

Останува уште да се каже нешто за последниот бастион на отпорот кон името на македонскиот јазик по 1945 година.

Од крајот на Втората светска војна до прекилот меѓу Тито и Москва, Бугарија го признаваше постоењето на македонскиот јазик. Југословенски учители беа испратени во Пиринска Македонија – во Бугарија. Димитров планираше создавање на една јужнословенска федерација во која Бугарија би била седма република на Југославија. Меѓутоа, на Сталин не му беше во интерес создавање на една премногу моќна држава на Балканот. Набрзо дојде до прекин со Тито. По 1948 година југословенските учители беа изгонети од Бугарија како титоистички агенти. Македонците исчезнаа од статистичките податоци на бугарските пописи.

Официјалната позиција на бугарските лингвисти е дека македонскиот официјален јазик е една вештачка творба, без каква било основа во јазичната реалност. Тој претставува „регионална (пишувана) форма на бугарскиот јазик“ (писмено-регионална – кај Георгиев, 1978; за оваа статија сп. Лант 1984: 87-88).

Во Грција македонскиот јазик се именува како „идиомот на Скопје“, се смета за деформиран и осиромашен бугарски дијалект. Грција, која претендира на „ексклузивно право“ на името *македонски*, стои цврсто против употребата на еден етноним и еден глосоним што „беше, е и секогаш ќе биде грчки“. Во Грција Македонците од Република Македонија се нарекуваат „скопјани“. Што се однесува на македонофоните од

Северна Грција, грчката влада го негира нивното постоење, тврдејќи дека има само една мала група „Грци славофони“ или „билингвални зборуваачи“, кои зборуваат на грчки и на локален словенски дијалект, но кои „имаат грчка национална свест“ (Кофос 1964: 226). На крајот, терминот *makedonika* го означува грчкиот дијалект што се зборува во грчка Македонија (Традил 1992: 228).

Одделно треба да се споменат „јазичните заклетви“, екстреман знак на принудното погрчување на славофоните од Грција. Во одделни случаи, на жителите на славофоните села им беше наложувана јавна колективна заклетва, во која се колнеа дека нема веќе никогаш да зборуваат словенски, туку грчки, дури и дома. Овие настани беа масовно практикувани во летото 1959 година, а за нив известува Прибичевиќ (1982: 245), цитирајќи ги грчките весници од тоа време. Заклетвата гласеше:

„Пред Господ и пред луѓето, како верни потомци на Старите Грци, се колнеме дека во иднина никаде и никогаш нема да го употребуваме словенскиот дијалект.“

Во 1953 година „Новата грчка енциклопедија“ го зафаќа проблемот на македонскиот дијалект:

„Еден од главните аргументи истакнати од словенската пропаганда беше македонскиот дијалект на кој зборува дел од населението. Меѓутоа овој дијалект е јазик-мешаница од бугарски, српски, грчки, албански, турски и латински зборови. Се рабира, словенските зборови се најмногубројни. Англискиот лингвист и географ Станфорд, во еден од своите трудови, објавен во 1877 година, заклучува дека јазикот на кој се зборува во Македонија претставува извесна аналогија со грчкиот, а споредбата во поглед на карактерот и обичаите на оние што зборуваат на него, нивните народни песни, нивните особености и нивниот вистински карактер – доведува до заклучокот дека се во најголем дел од грчко потекло“ (*Neoterion enkiklopedikon lexikon*, Athinae: Iliu, 1953, t. XII, p. 813, цитирано од Мојсов 1960: 111).

Во весникот *Efimeris ton Valkanion* од 11 мај 1950 година, авторот на една статија под наслов „Славомакедонскиот дијалект“ се обидува да објасни зошто и како успеал македонскиот јазик да го измести грчкиот во Егејска Македонија, каде што се употребувал со векови:

„По заземањето на Македонија од Турците, Македонците му останаа верни на

сегрчкиот идеал, чувајќи ги својот јазик и својата вера и обидувајќи се, општо земено, да живеат во големите градови. Меѓутоа, Турците ги тероризираа и ги прогонуваа Грците, пред сè поради нивниот јазик. Македонците набрзо беа принудени да го прифатат јазикот на Словените за да комуницираат меѓу себе.

Друга причина што ги принуди Грците да го учат јазикот на Словените се должи на словенскиот менталитет: поради мрзливоста на Словените и нивната неспособност да го научат грчкиот. Така, бидејќи требаше да се развива трговијата, беше неизбежно да се прошири и да се наложи јазикот на умствено заостанатиот народ.

Принудени да го научат јазикот на своите словенски соседи, Грците во Македонија им додаваа на словенските зборови грчки суфикси и така се создаде славомакедонскиот дијалект, со кој се запозна рускиот историчар Дурново и напиша: „Славомакедонскиот дијалект нема никакво сродство со српскиот и со бугарскиот јазик. Тоа е дијалект наложен на Грците што живеат во Македонија, и тоа од Турците – од една страна и од соседството со словенските племиња – од друга.“ (цитирано кај Мојсов 1960: 111).

На крајот, најраширената македонска теза гласи дека македонскиот јазик не само што постои туку е исто толку стар како самите словенски букви: и покрај тоа што македонскиот јазик не беше признат сè до 1944 година, тој има илјадагодишна историја и произлегува од старословенскиот, создаден од словенските апостоли Кирил и Методиј во IX век, што значи дека текстовите, како што се спомениците на Охридската школа (од крајот на IX до XI век) можеме да ги сметаме за македонски и да ги нарекуваме старомакедонски.

ЗАКЛУЧОК

За да го завршиме овој спор достоин за схоластиката, треба да се потсетиме на една друг спор, дискусијата меѓу Е. Ренан и Д.Ф. Штраус на крајот на Француско-пруската војна од 1870 година. Штраус застапуваше натуралистички став: во Алзас-Лорен се зборува на германски дијалект, па според тоа со полно право треба оваа област да ѝ припадне на Германија. Ренан изнесе став што заслужува да се цитира:

„Човекот не е заробеник ни на својата раса, ни на својот јазик, ни на својата вера, ни на текот на реките, ни на правецот на планинските венци... Ако се јавуваат сомневања во врска со границите (на нацијата – заб. П. Серио), прашајте ги жителите за кои станува збор“ (*Што е нација?* 1992: 56).

„Човекот не му припаѓа ни на својот јазик, не ѝ припаѓа ни на својата раса: тој си припаѓа на самиот себеси, зашто е слободно суштество, затоа што е морално суштество... Под јазикот, расата, природните граници, географијата, ние ја поставуваме согласноста на населението, без оглед на тоа кој е неговиот јазик, расата, културата“ (*Предговор кон Говори и предавања* 1992: 57).

Овој став е сличен на оној што го застапуваше географот Ж. Ансел во 1919 година, искажувајќи се против натуралистичкиот пристап во поглед на врската меѓу јазикот и нацијата.

„Всушност, ни бојата на косата, ни отсуството на член, не се доволни да се реши за поделба (парчосување) на една земја... Треба да решиме да бидат елиминирани тие незадоволителни критериуми“ (Ансел 1919: 24).

Полемиката меѓу Ренан и Штраус создаде архетип за противставеност меѓу еден субјективен и еден „објективен“ пристап, или поточно: натуралистички од името на колективни ентитети – и за заемното неразбирање меѓу застапниците на двата пристапа. Овде треба да се каже дека во случајот со Македонија немаше ниеден Ренан, а имаше многу Штраусовци.

Во моментот кога војната со имиња одново се разгорува во грчко-македонските односи, најмалку што може да се каже е дека ставот на Меје е единствено разумен: не е лингвистиката таа што треба да ги зацврсти или да ги отфрли границите меѓу (ид)ентитетите. Името на јазикот не е проблем на лингвистите.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Бернштейн С., 1948: „Македонски јазик“ *Вестник АН СССР*, 4, 85-86.
- Веркович С.И., (1967): *Описание на бита на македонските Българе*, Кюстендил.
- Георгиев Вл., (1978): „Единството на български јазик в миналото и днес“, *Български јазик*, 28, 3-43.
- Григорович В.И., 1848: „Очерк о поездке в европейскую Турцию“. Санкт-Петербург.
- Драганов П., 1887: „Общий этнографический очерк македонской провинции“, *Известия Санкт-Петербургского славянского благотворительного общества*, 11-12, 595-602.
- Дурново Н., 1900: „Кое-что об этнографии Македонии и о македонском вопросе“, *Славянский век*, 7-8, 5-9.
- *Известия Санкт-Петербургского славянского благотворительного общества*.
- Кепески К., 1946: *Македонска граматика*. Скопје.
- Леков Ив., 1946: „Приказ на Граматиката од Кепески“, *Език и литература*, 1-2, 47-48.
- Мисирков К.П., 1903: *За македонскиот јазик* (второ издание, Скопје 1946).
- Трубецкой Н.С., 1923: „Вавилонская башня и смешение языков“, *Евразийский временник*, 3, Берлин, 107-124 (превод на француски во: Troubetzkoy N.S.: *L'Europe et l'humanité*, P. Seriot, éd., Liège: Mardaga, p. 115-126).
- Ястребов И.С., 1886: *Песни и обычаи турецких сербов*, Санкт-Петербург.
- Ancel Jacques (1919): *L'unité de la politique bulgare*, Paris.
- Ancel Jacques (1930): *Peuples et nations des Balkans*, Paris: Armand Colin.
- Birnbaum Henrik (1980): «Language, Ethnicity and Nationalism: on the Linguistic Foundations of a Unified Yugoslavia», in Djordjevic D. (ed.): *The Creation of Yugoslavia, 1914-1918*, Santa Barbara: Clio Books, p. 157-182.
- Bouchie De Belle Edmond (1922): *La Macédoine et les Macédoniens*, Paris: Armand Colin.
- Braude Benjamin (1982): «Foundation Myths of the Millet System» in BRAUDE Benjamin; LEWIS Bernard: *Christians and Jews in the Ottoman Empire: the Foundations of a Plural Society*, vol. 1, New York.
- Cvijic Jovan (1918): *La péninsule balkanique. Géographie humaine*, Paris: Armand Colin.
- De Bray R.G.A. (1951): «Macedonian», *Guide to the Slavonic Languages*, London, (3e éd. : p. 243-312).
- Denis Ernest (1923): *Du Vardar à la Sotcha*, Paris: Bossart.
- Derjavine N.S. (1918): *Les rapports bulgaro-serbes et la question macédonienne*, Lausanne: Librairie centrale des nationalités.
- Friedman Victor (1975): «Macedonian Language and Nationalism during the 19th and early 20th Centuries», *Balkanistica*, 2, p.83-98.
- Frinta Antonin (1949): compte-rendue de Kapeski, 1946, *Slavia*, 19, p. 230-232.
- Garde Paul (1992): *Vie et mort de la Yougoslavie*, Paris: Fayard.

- Garde Paul (1996): «Langue et nation: le cas serbe, croate et bosniaque», in *Langues et nations en Europe centrale et orientale, une relation problématique*, (P. Sériot, éd.), Lausanne: Institut de linguistique et des sciences du langage, p. 123-148.
- Hagege C. (1992): *Le souffle de la langue. Voies et destin des parlers d'Europe*, paris: Odile Jacob.
- Ischirkov A. (1915): *Les confins occidentaux des terres bulgares*, Lausanne: Imp. du Léman.
- Ivanoff J. (1919): *Les Bulgares devant le Congrès de la Paix. Documents historiques, ethnographiques et diplomatiques*, Berne: Librairie académique Paul Haupt.
- Jagic (1895): «Ein Kapitel der Geschichte der süd-slavischen Sprachen», *Archiv*, XVII.
- Kofos Evangelos (1964): *Nationalism and Communism in Macedonia*, Thessaloniki: Institute for Balkan Studies.
- Lunt Horace G. (1984): «Some Sociolinguistic Aspects of Macedonian and Bulgarian», in STOLZ Benjamin et al. (éd.): *Language and Literary Theory*, Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, p. 83-132.
- Meillet Antoine (1928): *Les langues dans l'Europe nouvelle* (2ème éd.), Paris: Payot.
- Mojsov Lazar (околу 1960): *Les thèmes historiques macédoniennes* [sic], Beograd: Jugoslovenska stvarnost.
- Niederle L. (1909): *Aperçu sur les Slaves contemporains*, Saint Pétersbourg.
- Oblak V. (1896): *Mazedonische Studien. Die slavischen Dialekte des südlichen und nordwestlichen Mazedoniens*, Sitzungsberichte des Akad. von Wissenschaften Wien, (Phil.-hist. Klasse, Bd. 134).
- Pribichevich Stoyan (1982): *Macedonia, its People and History*, University park, PA: Pennsylvania State University Press.
- Renan Ernest (1992): *Qu'est-ce qu'une nation?*, Paris: Press Pocket (Agora).
- Sandfeld-Jensen Kr. (1930): *Linguistique balkanique: problèmes et résultats*, Paris: Champion.
- Sis Vladimir (1918): *Mazedonien*, Zürich.
- Tesniere Lucien: «Statistiques des langues de l'Europe», annexe à MEILLET, 1928, p. 291-495.
- Trudgill Peter (1992): «The Ausbau Sociolinguistics of Greek as a Minority and Majority Language», in *Proceedings of the 6th International Symposium on the Description and/or Comparison of English and Greek*, M. Makri-Tsilipakou (ed.), Thessaloniki: Aristotle University, p. 213-235.
- Vaillant André (1948): Приказ на Граматиката на Кепески, 1946, Bulletin de la Société linguistique de Paris, 4, p. 139-140.
- Wilkinson Henry R. (1951): *Maps and politics. A Review of the Ethnographic Cartography of Macedonia*, Liverpool: The University Press.

Паїрѝк Серио